

УДК 378.018.43:[001.89:101]

DOI:10.30837/nc.2023.3.74

Формування науково-дослідницької компетентності майбутніх докторів філософії в умовах впровадження технологій дистанційного навчання

*Юрій Бойчук,
Анна Боярська-Хоменко,
Людмила Рибалко*

Трансформація системи вищої освіти в Україні відбувається за багатьма напрямками, зокрема за рівнями вищої освіти. Підготовка докторів філософії є важливим напрямом освітніх зрушень і визнання ролі наукових досліджень у зростанні престижу України та її внеску у світові процеси глобалізації та інтеграції. Механізми засвоєння нової наукової інформації, удосконалення й «відшліфування» дослідницьких умінь мають бути ефективними, швидкими, енергозберігальними для майбутнього доктора філософії, а науково-дослідницька діяльність в аспірантурі — різнобічною та цікавою. На жаль, не завжди результати підготовки докторів філософії випереджують час і бувають прогностичними за своїм змістом і прийнятими до широкого практичного впровадження. На основі

спостережень і досвіду власної науково-педагогічної діяльності зазначимо, що однією з причин невисоких результатів підготовки майбутніх докторів філософії є проблема формування їхньої науково-дослідницької компетентності на творчому рівні. Пояснимо це тим, що постійно змінюються умови праці, ринку роботодавців, існують негативні фактори саморозвитку особистості (воєнний стан в Україні, примусове переміщення громадян країни, пандемія ковіду тощо), котрі заважають повноцінній творчій самореалізації учасників освітнього процесу. Тому актуальним є розкриття шляхів формування науково-дослідницької компетентності майбутніх докторів філософії на прикладі спеціальності 011 Освітні, педагогічні науки галузі знань 01 Освіта, педагогіка. Урахуємо принцип наступності, оскільки

таку якість, у меншій мірі, формують у закладах вищої освіти на попередніх рівнях — бакалаврському та магістерському. До того ж, упровадження технологій дистанційного навчання набирає обертів, а це також нові можливості для розвитку науково-дослідницької компетентності особистості.

 писана проблема має зв'язок з науковими завданнями з підготовки здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії в Харківському національному педагогічному університеті імені Г. С. Сковороди (ХНПУ) (упровадження загальнодержавних вимог до підготовки докторів філософії, забезпечення якості їхньої підготовки, методичне керівництво науково-дослідницькою діяльністю, координувана організаційна допомога всіх структурних підрозділів університету) щодо організації науково-дослідної роботи в ХНПУ (розроблення докторських програм і відповідне забезпечення освітнього процесу для їх виконання, практичне використання можливостей інформаційних ресурсів університету у сфері наукової діяльності) [5, 6].

Важливим практичним завданням організації підготовки майбутніх докторів філософії є забезпечення сприятливих умов упровадження технологій дистанційного навчання (підвищення ефективності освітньої діяльності за технологіями дистанційного навчання, забезпечення індивідуалізації освітнього процесу відповідно до потреб, особливостей і можливостей учасників освітнього процесу, сприяння доступу до якісного навчання за освітніми програмами) [8].

Дотичною до теми, що досліджується, є наукова праця Ж. Чернякової, яка визначає дослідницьку компетентність доктора філософії: «це знання як результат пізнавальної діяльності людини в певній галузі науки, методи, методики дослідження, які він повинен опанувати, щоб здійснювати дослідницьку діяльність, а також мотивацію і позицію дослідника, його ціннісні орієнтації» [9, с. 490]. Авторка наводить характеристику мотиваційно-ціннісного,

когнітивного, операційно-діяльнісного, рефлексивного структурних компонентів дослідницької компетентності здобувачів третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти. Реформування вищої освіти включає й підготовку докторів філософії та покращення якості цієї підготовки. Дискусійними є питання: яким має бути стандарт вищої освіти для докторів філософії, чи не буде він обмежувати автономність освітньо-наукової програми (ОНП), якими мають бути зміст, форми і методи формування дослідницько-інноваційної діяльності саме для підготовки докторів філософії, як освітній складник формує науково-дослідницьку компетентність майбутніх докторів філософії та чи не «забирає» він раціональний час у науковця [4].

Досвід формування готовності докторів філософії до професійного кар'єрного зростання презентовано в [1].

Незважаючи на різнобічність поглядів дослідників, вагоме значення акредитаційних процесів, що «підтянули» останнім часом результативність ОНП для докторів філософії, залишається невирішеною частиною загальної проблеми — як сформувати науково-дослідницьку компетентність докторів філософії на творчому рівні, щоб вона забезпечила унікальність і неповторність дослідження дисертанта.

Цілі та завдання статті — показати шляхи формування науково-дослідницької компетентності майбутніх докторів філософії; визначити роль освітнього і наукового складників ОНП у формуванні науково-дослідницької компетентності здобувачів третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти; розкрити можливості використання технологій дистанційного навчання для формування науково-дослідницької компетентності майбутніх докторів філософії; розширити уяву про позанавчальну діяльність докторів філософії.

Освітньо-наукова програма «Освітні, педагогічні науки» зі спеціальності 011 Освітні, педагогічні науки галузі знань 01 Освіта, педагогіка є акредитованою та реалізується на базі кафедри освіто-

логії та інноваційної педагогіки ХНПУ [3]. Сьогодні на ОНП навчається 131 аспірант, з них 58 — іноземці. Головною метою педагогічного колективу є формування здатності здобувачів третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти здійснювати дослідницько-інноваційну й професійно-педагогічну діяльність. ОНП вдало поєднує освітній та науковий складники, завдяки чому майбутні доктори філософії водночас навчаються і досліджують обрані ними теми, поглиблюють педагогічні знання закономірностей, змісту, форм, методів, засобів освітнього процесу, розкривають власний науковий потенціал і виявляють вміння самостійно та добросовісно працювати над змістом дисертації. Освітній складник програми реалізується впродовж шести семестрів, обсягом 50 кредитів згідно з індивідуальним планом аспіранта. Науковий складник реалізується впродовж чотирьох років навчання згідно з індивідуальним планом аспіранта. Зміст освітнього складника визначається навчальним планом, який містить обов'язкові і вибіркові навчальні дисципліни, науково-викладацьку практику, вимірювані в кредитах ЄКТС. Зміст наукового складника вимірюється конкретними видами діяльності дослідника, котрі забезпечують якість написання дисертації (аналізування матеріалу з теми дослідження, затвердження теми, написання розділів, параграфів дисертації, статей і тез, підготовка доповідей на конференції і виступи на них).

Формування науково-дослідницької компетентності відбувається на принципах студентоцентрованого підходу, реалізації індивідуальної освітньої траєкторії, зв'язку теорії з практикою, академічної свободи і дослідницької добросовісності.

Під час вступних іспитів до аспірантури з абітурієнтами проводиться співбесіда щодо їхніх наукових інтересів, аналізуються разом з ними дослідницькі пропозиції, обговорюється побудова індивідуальної освітньої траєкторії та перспективи їхнього зростання як майбутніх дослідників.

Складання індивідуального плану здобувачем разом з науковим керівником формує ціннісне ставлення до науки, спрямовує на поетапний науковий пошук і виконання дослідницьких завдань. Вже на етапі формулювання і затвердження теми дисертації здобувачі виявляють поглиблений інтерес до науково-дослідницької діяльності — аргументують вибір теми і наукової школи керівника, позиціонують своє бачення обраної проблеми, планують власну освітню траєкторію.

У процесі викладання освітніх компонент, зокрема «Методології і технології науково-педагогічного дослідження і презентації результатів», здобувачі: ознайомлюються з теоретичними, емпіричними, соціологічними методами наукового дослідження та ситуаціями, в яких їх доречно використовувати; працюють із словниками для визначення суті основних понять дослідження; складають план проведення експериментальної частини наукового дослідження; угруповують обов'язкові елементи, які мають бути представлені на титульному аркуші, у змісті та в тексті дисертації; навчаються презентувати результати власного дослідження; переглядають відеоінструкції «Етапи наукового дослідження» та «Методи дослідження».

На заняттях з «Розвитку світової та вітчизняної педагогічної думки» пропонуються завдання: порівняти за чітко визначеними критеріями розвиток вищої освіти в провідних країнах Заходу та Сходу; сформулювати спільне та відмінне щодо розвитку вищої школи в Україні та провідних країнах світу; сформулювати положення, які, на думку здобувачів, потребують свого впровадження в діяльність закладів вищої освіти (ЗВО) України.

У процесі викладання «Інноватики в галузі освіти» здобувачі на лекціях теоретичного конструювання, методологічній з проблемними питаннями навчаються: аналізувати наукові факти; систематизувати і узагальнювати освітні результати на теоретичній основі; визначати

структуру та ієрархією встановленого теоретичного елемента та методи його конструювання; проектувати образ учителя-інноватора.

Формуванню науково-дослідницької компетентності сприяє використання ефективних методів навчання, а саме: активні, які орієнтовані на створення аспірантами особистого освітнього продукту (написання творчих робіт, рефератів із презентаціями, пошук новітньої літератури за актуальною науковою проблемою, стендові доповіді, складання інтелект-карт); інтерактивні (ділові ігри, брейнстормінг, круглий стіл, антиконференції), евристичні (метод смислового, символічного і образного бачення, метод евристичних запитань, метод порівняння, метод евристичного спостереження, метод прогнозування, метод помилок, метод конструювання теорій, метод придумування «Якби ...» (сторителінг), метод гіперболізації, аглютинації).

Дисципліни вільного вибору (ДВВ) також формують науково-дослідницьку компетентність здобувачів. Під час викладання «Майстерки з написання наукових праць» зазначені здобувачі: виділяють ключові слова та формулюють назви наукової праці, вивчають основні елементи, які повинні бути в назві наукової праці; ознайомлюються з вимогами до наукових статей; пишуть есе на тему дотримання авторського права, виділяють причини, що призводять до порушення авторського права здобувачами; ознайомлюються з правилами оформлення авторського права на твір, працюють з пакетом документів, які для цього потрібні; працюють з реєстром наукових видань України, ведуть пошуки наукових фахових видань, які індексуються у WOS та Scopus.

Формування науково-дослідницької компетентності під час викладання ДВВ «Цифрові сервіси в наукових дослідженнях» здійснюється через: організацію проектної діяльності (дослідницькі та творчі проекти) з використанням сервісу Canva; складання інфографіки (Piktochart, Canva, Infogram, Visually,

Genially, Easelly; дослідження можливостей Google-диску та цифрових сервісів, додатків для візуальної презентації результатів наукових досліджень, проведення опитування, створення інтерактивних робочих листів (Wizer, Kahoot, Google-форма); вивчення ролі та місця використання інтерактивних дошок в організації освітнього процесу (Padlet, Miro, Trello, Mentimeter, Canva); створення стендової доповіді з теми дослідження, захист з подальшим аналізом; дослідження засобів інформаційного пошуку для наукових досліджень; генерування УДК, оформлення списку літератури згідно з вимогами, оформлення References (транслітерація).

Науково-дослідницька компетентність здобувачів третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти формується під час науково-викладацької практики. У процесі виконання науково-дослідницького завдання здобувачі:

- підбирають анкети, опитувальники, методики з виявлення рівня сформованості ключових компетентностей респондентів, які застосовують на формувальному та контрольному етапах дослідження;
- розробляють історіографію теми власного дослідження, проводять науковий аналіз повноти і достовірності дослідження в історичній науці тієї чи іншої проблеми, теми, події, певного періоду конкретної доби.

Нині, коли доступ до фондів бібліотеки ускладнений через воєнний стан, майбутні доктори філософії послуговуються електронним репозитарієм університету, який допомагає їм розкривати науково-дослідницький потенціал. Користуються широким вибором наукової, зокрема педагогічної, літератури: монографіями, журналами і збірками статей, авторефератами, методичними посібниками і рекомендаціями. Переглядають захищені дисертації, навчаються логічно й правильно викладати матеріал. Багато наукових праць належать викладачам і здобувачам кафедри освітології та інноваційної педа-

гогіки. «Працювати на сайті — одне задоволення» — так відгукуються майбутні доктори філософії університету.

У формуванні науково-дослідницької компетентності здобувачів значну роль відіграють науково-методичні лабораторії. Здобувачі беруть активну участь у роботі лабораторії «Духовно-інтелектуальне виховання і навчання» (керівник — проф. Л. Рибалко), зокрема: беруть участь у плануванні роботи лабораторії; проводять гостьові лекції в межах власного дослідження; поділяються досвідом наукової роботи в щорічній Міжнародній науково-практичній конференції.

Наукові школи є осередком формування науково-дослідницької компетентності здобувачів. Активно працює наукова школа антропософсько-орієнтованої педагогіки проф. О. Іонової. Захищено кандидатські дисертації, зокрема: розвиток пізнавальної активності школярів засобами вальдорфської педагогіки (С. Лупаренко); музичне виховання молодших школярів вальдорфських шкіл (Ван Юечжи); залучення досвіду антропософської освіти до підготовки та підвищення кваліфікації педагогічних кадрів, формування професійної компетентності вчителя (А. Лукашенко, Я. Москальова, О. Омельченко). Дисертації виконано на базі експериментального освітньо-наукового майданчика університету — навчально-виховного комплексу «Школа вільного розвитку».

Наукова школа з компаративістики проф. Л. Штефан є перспективною для виконання досліджень з порівняльної педагогіки. Науково-дослідницька компетентність докторів філософії формується на методологічних семінарах та круглих столах, на яких порушуються питання методології науково-педагогічного дослідження, етапів організації, вимог до оформлення дисертації.

Рада молодих учених об'єднує молодих науковців і формує їхній науково-дослідницький потенціал. До складу ради молодих учених входять здобувачки кафедри К. Чихаріна та І. Майструк. Вони мають

нагороди Університету за участь у ночах науки, організації наукових стартапів, конкурсу есе «Моя академічна доброчесність», роботі над укладанням збірників конкурсу та конференцій, розроблення дизайнів сертифікатів.

Здобувачки К. Чихаріна та А. Житницька долучені до організації «Симпозіуму супервізорів для наукових керівників від Cardiff Metropolitan University».

Кафедра освітології та інноваційної педагогіки щорічно організовує вебінар з питань реалізації політики академічної доброчесності в закладах освіти, посиляючись на Кодекс академічної доброчесності [2], Положення про комісію з етики та управління конфліктами в ХНПУ [6]. Спікерами вебінарів виступали здобувачки А. Дорожко, І. Єсікова, І. Майструк, Д. Кохан, О. Усиченко. Учасники вебінарів:

- залучаються до бесід, мозкових штурмів, онлайн-опитувань, оформлення візуалізацій на дошці Padlet;
- беруть активну участь у проходженні командних та індивідуальних веб-квестів на сайті «Всеосвіта», які присвячуються нормативному забезпеченню дотримання принципів академічної доброчесності в ХНПУ імені Г.С. Сковороди;
- діляться враженнями від стажувань відповідного спрямування.

У позааудиторній роботі кафедра є потужною платформою для наукового, особистісного і професійного зростання здобувачів.

Здобувачі презентують результати своїх наукових досліджень, досвід власної професійної діяльності на конференціях різного рівня в Україні та за кордоном. Так, М. Штефан — учасниця наукової конференції у Латвії, а в подальшому її співорганізатор, рецензент наукових статей; О. Зенякін — співмодератор міжнародної кафедральної науково-практичної конференції.

Під час педагогічних міжрегіональних МіТАПів з Полтавським національним педагогічним університетом імені В.Г. Короленка, Криворізьким державним

педагогічним університетом, Донбаським державним педагогічним університетом, Народною українською академією здобувачі Ю. Матвійчук, О. Бужин, І. Майстрюк, Чжао Цянь презентували стендові доповіді та інфографіки з результатами досліджень, формулювали контраверсійні питання, дискутували.

особливим осередком для формування науково-дослідницької компетентності є Сковородинівська академія молодих учених, де під час тренінгових занять, практикумів, майстерок, сторітелінгів здобувачі І. Майстрюк, Д. Овсюк, О. Гончарова, О. Бужин, Я. Власенко оволоділи методикою проведення наукових досліджень, технологією підготовки та подання публікацій до наукових журналів, основними засадами грантової та проектної діяльності.

Останнім часом активізуються шляхи реалізації програм міжнародної академічної мобільності і стажувань. Зокрема, Я. Опанасенко нині перебуває за програмою обміну в університеті Тарту (Естонія), де працює над своїм дослідженням у центрі освітніх технологій.

Здобувачі третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти вже є експертами в галузі своїх наукових досліджень, виступають спікерами на всеукраїнських платформах для освітян. Так, К. Гайденко на платформі «На Урок» провела вебінар «Інклюзивне навчання в умовах війни: офіційна складова, тенденції та особистий досвід». Здобувачі наукового ступеня доктора філософії і випускники — це засновники власних шкіл, творчих студій, блогів та ютуб каналів.

Цінним є те, що Сковорода-ХАБ став платформою для розвитку науково-дослідницької компетентності майбутніх докторів філософії. Вони провели такі вебінари: «Зниження рівня тривожності здобувачів загальної середньої освіти засобами арт-терапії в умовах воєнного стану» (Д. Овсюк); «Ораторська майстерність педагога: мистецтво говорити так, щоб тебе слухали» (К. Галушка); «Доброчесні зустрічі сквородинівців» (А. Дорожко).

Упродовж чотирьох років навчання здобувачі спеціальності 011 зростають як дослідники, формуються як справжні науковці. Результатом є обговорення дисертаційної роботи на засіданні кафедри і проведення експертизи на наукову новизну, теоретичне і практичне значення.

З часу першого випуску ОНП «Освітні, педагогічні науки» (2016 р.) відбулося 34 захисти дисертацій, ще один — заплановано в травні 2023 р. Фахову експертизу пройшли ще четверо здобувачів і готують документи до створення разової ради.

Випускники кафедри освітології та інноваційної педагогіки сьогодні — це успішні викладачі в різних ЗВО України, директори шкіл, заступники директорів шкіл, завідувачі кафедрами, декани, заступники деканів. Серед них є такі, котрі мужньо захищають Батьківщину в лавах ЗСУ України. Сформована в стінах сквородинівського університету науково-дослідницька компетентність дозволяє їм вже самостійно оволодівати новими знаннями, саморозвиватися і удосконалюватися як науковцям, професійно зростати, впевнено крокувати кар'єрними сходами і передавати свій досвід молодим науковцям. Випускники аспірантури, які успішно захистили дисертацію, — це опоненти і рецензенти дисертаційних робіт, успішні наукові керівники, які готові та здатні формувати нове покоління дослідників, педагогів-інноваторів.

Отже, презентовано шляхи формування науково-дослідницької компетентності майбутніх докторів філософії як у навчальній, так і позанавчальній роботі. Визначено роль освітнього і наукового складників ОНП як формування здатності докторів філософії до науково-дослідницької діяльності не лише в період написання дисертації, але й упродовж активного і творчого життя. Зазначено, що використання технологій дистанційного навчання є корисним і потрібним для формування науково-дослідницької компетентності майбутніх докторів філософії. Описано позанавчальну діяльність докторів філософії як середовище,

в якому апробуються результати їхньої сформованої науково-дослідницької компетентності. До ефективних позанавчальних заходів віднесено конкурс есе «Моя академічна доброчесність», Сковорода-ХАБ, Сковородинівська академія молодих учених та інш.

Перспективами подальших досліджень у даному напрямку є вивчення питань самоуправління як ефективного способу активізації розкриття науково-дослідницького потенціалу докторів філософії.

Висловлюємо вдячність шановним професоркам О. Башкір, О. Поповій, Т. Собченко, Н. Ткачовій, Л. Штефан за відкриті лекції і семінарські заняття для здобувачів третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти, на яких було презентовано й оприлюднено досвід викладання ОК і ДВВ на ОНП «Освітні, педагогічні науки», доцентці Т. Твердохліб за надану інформацію про участь здобувачів третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти у вебінарах з академічної доброчесності.

Література

1. Друганова О.М., Боярська-Хоменко А.В., Золотухіна С.Т. Досвід формування готовності до професійного кар'єрного зростання випускників аспірантури Харк. нац. пед. ун-ту ім. Г. С. Сковороди // *Наук. вісник Південноукр. нац. пед. ун-ту ім. К. Д. Ушинського*. Одеса, 2021. № 1 (134). С. 24–32.

2. *Кодекс академічної доброчесності* від 28 лютого 2023 р. Режим доступу: http://hnpu.edu.ua/sites/default/files/files/Format_dokum/Pol/42_23_Kodeks_akad_dobrochesnosti.pdf (дата звернення: 27.04.2023).

3. *Освітньо-наукова програма 011 Освітні, педагогічні науки*. ХНПУ ім. Г. С. Сковороди. 2023. Режим доступу: http://smc.hnpu.edu.ua/files/Osvitni_programi/Osvitno_naykovi_

programu/2023/Osvitni_pedagogichni_nauki.pdf (дата звернення: 28.04.2023)

4. *Підготовка докторів філософії (PhD) в умовах реформування вищої освіти*: матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (Запоріжжя, 5–6 жовтня 2017 р.). Запоріжжя: Запорізький нац. ун-т, 2017. 216 с.

5. *Положення про підготовку здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії* в Харк. нац. пед. ун-ті ім. Г. С. Сковороди від 29 березня 2021 р. Режим доступу: http://hnpu.edu.ua/sites/default/files/files/Format_dokum/Piojenn/Pro_pidgotovku_doktora_filosofii.pdf (дата звернення: 25.04.2023).

6. *Положення про організацію науково-дослідної роботи* в Харк. нац. пед. ун-ті ім. Г.С. Сковороди від 12 червня 2020 р. Режим доступу: http://hnpu.edu.ua/sites/default/files/files/Format_dokum/Proorganizatziynaukovodoslidnoiroboty.pdf (дата звернення: 24.04.2023).

7. *Положення про комісію з етики та управління конфліктами* в Харк. нац. пед. ун-ті ім. Г.С. Сковороди від 28 лютого 2023 р. Режим доступу: http://hnpu.edu.ua/sites/default/files/files/Format_dokum/Pol_komis_etyku_upravlinnia_konflikt.pdf (дата звернення: 25.04.2023).

8. *Положення про використання технологій дистанційного навчання* в ХНПУ ім. Г.С. Сковороди (протокол № 2 від 22 лютого 2021 р.). Режим доступу: http://hnpu.edu.ua/sites/default/files/files/Format_dokum/Piojenn/Pro_vykorystanya_tehnologiy_dustanziynogo_navchanya.pdf (дата звернення: 20.04.2023).

9. Чернякова Ж. Формування дослідницької компетентності майбутніх докторів філософії у процесі докторської підготовки // *Теорії та технології інноваційної професійної підготовки майбутніх учителів в контексті концепції «Нова Українська школа»*. Режим доступу: <https://pedscience.sspu.edu.ua/wp-content/uploads/2021/06/.pdf> (дата звернення: 21.04.2023).

02.05.2023

Відомості про авторів:

Бойчук Юрій Дмитрович — доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри здоров'я людини, реабілітології і спеціальної психології, член-кореспондент НАПН України, ректор; Харківський національний педагогічний університет імені Г.С. Сковороди; Харків, Україна; email: yurij.boychuk@gmail.com; ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8583-5856>; Google Scholar.

Боярська-Хоменко Анна Володимирівна — доктор педагогічних наук, доцент, завідувач кафедри освітології та інноваційної педагогіки, Харківський національний педагогічний університет імені Г. С. Сковороди; Харків, Україна; e-mail: annaboyarskahomenko@gmail.com; ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1818-3074>; Google Scholar.

Рибалко Людмила Сергіївна — доктор педагогічних наук, професор кафедри освітології та інноваційної педагогіки, Харківський національний педагогічний університет імені Г.С. Сковороди, Харків, Україна; email: akme15@ukr.net; ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1262-8551>; Google Scholar.